

CHỦ ĐỀ TÂY NGUYÊN TRÊN NHỮNG CHIẾC CHÓE GÓM BIÊN HOÀ

Bùi Thị Yến

Tóm tắt:

Về đẹp văn hóa truyền thống của các dân tộc Tây Nguyên từ việc săn bắn, lễ hội, đến uống rượu cần được các nghệ nhân thể hiện một cách đặc sắc, nét độc đáo đã tạo nên sự phong phú và đa dạng về chủ đề Tây Nguyên trên dòng gốm Biên Hòa. Những hiện vật đang được các nhà sưu tầm yêu mến cổ ngoạn (Đắc Lắc) gìn giữ, bảo tồn một cách trân trọng. Nhưng thật đáng tiếc, ngày nay ở các lò gốm Biên Hoà (Đồng Nai) không còn thấy sản xuất những chiếc chốe gốm Biên Hoà có chủ đề Tây Nguyên xưa. Đó cũng chính là lý do Tác giả đã khảo sát sưu tập tư nhân tại Ngôi nhà chốe Đại Ngàn thành phố Buôn Ma Thuột¹ nơi lưu giữ hàng ngàn hiện vật gốm các loại, trong đó nổi bật nhất là dòng chốe gốm Biên Hoà về chủ đề Tây Nguyên. Bài viết sẽ đề cập đến dòng chốe gốm xuất xứ từ Biên Hoà đã thể hiện những chủ đề sinh hoạt đời thường và lễ hội của người Tây Nguyên.

Từ khoá: Chốe, chủ đề Tây Nguyên, gốm Biên Hoà.

1. Dẫn nhập

Tây Nguyên vùng đất có vị trí chiến lược qua n trọng về kinh tế, chính trị, an ninh quốc phòng, bao gồm 5 tỉnh Kon Tum, Gia Lai, Đắc Lắc, Đắc Nông và Lâm Đồng. Đồng thời đây là vùng đất nổi tiếng với những truyền thống văn hoá đặc sắc như các bộ sử thi, văn học dân gian, phong tục tập quán, lễ hội truyền thống, các danh lam thắng cảnh và di tích lịch sử... ghi lại dấu ấn văn hoá theo dòng chảy của thời gian. Đặc biệt, trong đời sống văn hoá của các dân tộc Tây Nguyên (Bana, Brâu, Chu Ru, Cơ-ho, Ê đê, Giarai, Gié –Triêng, Mạ, Mnông, Rơmăm, Xơ đăng, Dao, Xtiêng,...) luôn gắn liền với những vật dụng sinh hoạt hàng ngày cũng như trong các lễ hội truyền thống.

Một trong những vật dụng phổ biến nhất, thường gắn với tập quán sử dụng rượu cần của người Tây Nguyên là những chiếc chốe (ché). Mức độ sử dụng rộng rãi và thời

gian sử dụng liên tục trong lịch sử của chốe là một nguyên nhân quan trọng làm cho vật dụng này đa dạng về nguồn gốc, xuất xứ cũng như nghệ thuật tạo hình, thể hiện những chủ đề khá đa dạng trong đời sống văn hoá – xã hội cổ truyền Tây Nguyên. Đó là một loại hình di sản văn hoá đặc trưng và cũng khá phổ biến ở Tây Nguyên, được tổ tiên, ông bà trao truyền qua bao thế hệ đến nay những chiếc chốe này đang lưu truyền, gìn giữ, bảo tồn và đang phát huy trong cộng đồng.

Cho đến nay, có thể nhận thấy trong nhiều dòng gốm Việt Nam thì dòng gốm mỹ nghệ Biên Hoà đã có nhiều sản phẩm thể hiện những nét đặc sắc của văn hóa Tây Nguyên. Đặc biệt ở dòng gốm này có những chủ đề hay còn gọi là “tích” Tây Nguyên mà hầu như ở các dòng gốm khác không có. Các chủ đề nổi bật nhất có thể kể đến: Lễ hội đâm trâu, lễ hội cồng chiêng, hình tượng nhà dài, nhà rông, người cưỡi voi, phụ nữ giã gạo, uống rượu cần, cây kơ nia, phụ nữ mang gùi đi con,

cảnh săn bắn thú rừng hươu - nai, đánh đàn T'ưng...

Những chiếc chóc gốm Biên Hòa này, thường có kích thước cao - thấp khác nhau từ 20cm đến 80cm, thậm chí có cái cao đến 1m; màu men đa sắc (men ta - men làm từ tro, men màu xanh đồng; men đá đỏ - men làm từ đá ong Biên Hòa). Bề mặt màu trên mỗi chiếc chóc của gốm Biên Hòa rất đa dạng: trắng, cam, xanh lá cây, xanh da trời, nâu, đen, vàng tươi, vàng nhạt, đỏ, hồng...

Các sản phẩm gốm Biên Hòa nói chung và vật dụng chóc nói riêng không chỉ mang vẻ đẹp bên ngoài, mà ẩn giấu bên trong những câu chuyện về cuộc sống, văn hóa, tập tục... của đồng bào Tây Nguyên là hiện vật có giá trị văn hóa và mang ý nghĩa sâu xa.

2. Khái quát về dòng gốm Biên Hòa và sưu tập gốm Chóc Biên Hòa chủ đề Tây Nguyên trong Ngôi Nhà Chóc Đại Ngàn

2.1. Lịch sử hình thành và đặc điểm của gốm Biên Hòa

Gốm Biên Hòa (Đồng Nai) từng được vang danh tại các cuộc triển lãm - hội chợ và thị trường quốc tế vào những năm cuối thế kỷ XIX và đầu thế kỷ XX. Nhưng nói về giai đoạn được coi là cột mốc lịch sử làm thay đổi về chất lượng, trình độ kỹ thuật nung, đồ án hoa văn, phối men tạo nét độc đáo nhất của gốm Biên Hòa, thì đến thập niên 30 thế kỷ XX. Năm 1923, thời điểm này Chính phủ Pháp bổ nhiệm ông Robert Balick (Ba-lích), tốt nghiệp trường Mỹ thuật trang trí Paris, làm hiệu trưởng và bà Mariette Balick (vợ Balick) làm trưởng Ban gốm của Trường Mỹ nghệ Biên Hòa (nay trường Cao đẳng Mỹ thuật Trang trí Đồng Nai). Chính bà Balick đã vạch hướng đi riêng cho Ban gốm, lúc này các sản phẩm gốm Biên Hòa được bà Balick tập trung vào các dòng sản phẩm gốm trang trí nhiều màu sắc, hoa văn chạm khắc đặc sắc, màu men lạ mắt tạo cho gốm của trường sắc thái riêng, khác hẳn gốm

dân dụng Tân Vạn và Lái Thiêu của các lò người Hoa.

Theo nhà khảo cứu Lương Văn Lựu (1916 - 1992) cho biết gốm của Trường Mỹ nghệ Biên Hòa có một số đặc điểm riêng mà các dòng gốm khác không có đó là: *“Không có mô đất sét trắng, dẻo, nhiều nhựa và chịu đựng lửa như hầm đất tại Tân Hòa, quận Tân Uyên; Không có nước men đặc biệt do sự phân phối và pha chế đúng mực độ theo công thức riêng của trường; Kỹ thuật xoay, trang trí, tráng men phải được nhiều công phu đầy tỉ mỉ và cố gắng; Kỹ thuật hầm (nung) phải có nhiều kinh nghiệm riêng biệt; từ sáng tác đến hoàn thành, đều chỉ làm bằng tay chân”*.

Đặc trưng chính của gốm Biên Hòa là trang trí bằng chạm khắc chìm, tráng men nhiều màu kể cả phong nền. Điều đặc biệt ở gốm Biên Hòa, được các nghệ nhân có cảm hứng về chủ đề Tây Nguyên trên gốm rất phong phú, đa dạng với nhiều loại hình. Từ những hoạ tiết, đường nét tả cảnh, tả vật thật tỉ mỉ và tài tình của các nghệ nhân làng gốm Biên Hòa xưa, nay được tái hiện trên những chiếc chóc gốm đang hiện hữu trong một xã hội đương đại. Điều này như làm sống động lại một vùng văn hoá cổ truyền Tây Nguyên Đại ngàn, thật sự đáng quý cũng như biết ơn về những nghệ nhân làng gốm đã tạo nên một hiện vật quý, và thật đáng trân trọng hơn đối với những nhà sưu tầm, những người đam mê cổ ngoạn đã dành nhiều tâm huyết, tiền của để được sở hữu nhiều hiện vật giá trị lưu giữ và bảo tồn nét văn hoá cho dân tộc, cũng như văn hoá người bản địa Tây Nguyên.

Được biết ở những năm của thập niên này trường Mỹ nghệ Biên Hòa, có nhiều học viên cuối khoá đi thực tế lên vùng đất Tây Nguyên, trong quá trình thực hiện đề tài, họ đã để lại “Hồn cốt Tây Nguyên trên gốm” qua những bài tốt nghiệp cuối khoá của mình, cụ thể là những chiếc chóc gốm Biên Hòa đang lưu truyền ngày nay. Bởi ở xã hội nào cũng thế, quá trình giao lưu văn hoá giữa các vùng

miền hay các quốc gia với nhau vô cùng cần thiết, vì thế những chiếc chóc gốm Biên Hoà mà người Tây Nguyên ưa chuộng hàng chục năm qua, cũng nhờ quá trình trao đổi, giao lưu mới có. Vì bản thân người Tây Nguyên xưa kia không có lò gốm sản xuất ra những loại chóc gốm này, chỉ có các lò gốm sản xuất ra những sản phẩm gốm đất nung nhẹ lửa lộ thiên, ít được phổ biến, ít được ưa chuộng (đó là làng gốm cổ truyền duy nhất của người Mnông tại huyện Lắk, Đắk Lắk, ngày nay còn sản xuất ra những chiếc chóc gốm đất nung này).

2.2. *Sưu tập gốm Chóc Biên Hoà chủ đề Tây Nguyên trong Ngôi Nhà Chóc Đại Ngàn*

Thật may mắn khi trải qua hàng chục năm, những chiếc chóc gốm Biên Hoà lưu lạc khắp nơi lại được nhiều nhà sưu tầm, nhà nghiên cứu ở Tây Nguyên giữ gìn và gửi đến công chúng. Điển hình, nhà sưu tập trẻ Võ Minh Luân (Đắk Lắk) là một trong những số đó. Anh Luân hiện nay đang lưu giữ hàng nghìn hiện vật về văn hoá của người Tây Nguyên trong “Ngôi Nhà Chóc Đại Ngàn” tại số 10 Hải triều, thành phố Buôn Ma Thuột, Đắk Lắk và được xem như là một bảo tàng tư nhân, một ngôi nhà di sản văn hóa Tây Nguyên trên Cao Nguyên Đại ngàn.

Bộ sưu tập mang đậm dấu ấn văn hoá Tây Nguyên, được anh Luân bày trí, sắp xếp một cách có hệ thống, phân loại theo từng dòng gốm có niên đại khác nhau, rất bài bản, khoa học. Trong đó nổi bật nhất vẫn là những chiếc chóc gốm Biên Hoà, trên mỗi tích truyện đều toát lên vẻ đẹp dân dã, rất gần gũi với đời sống thường nhật của đồng bào, các lễ hội, nghi thức được thấy rõ nét qua từng hiện vật. Điều đó đã tạo được sự hấp dẫn vì các chủ đề rất đa dạng, hay một sự hấp dẫn có sức lôi cuốn khác khi nói về màu sắc, các đồ án hoa văn vẽ tích trên gốm Biên Hoà thật sắc nét, rất đẹp, rất sinh động qua mỗi hiện vật là một câu chuyện mang ý nghĩa văn hóa, lịch sử và con người Tây Nguyên.

Trong đợt khảo sát (giữa tháng 4/2021) tại “Ngôi Nhà Chóc Đại Ngàn” và ở một số nhà sưu tập (NST) Nguyễn Từ Xuyên, Đặng Quốc Huy, Nguyễn Ngọc Thành, Phạm Văn Sỹ và Bảo tàng tỉnh Đắk Lắk (thành phố Buôn Ma Thuột, Đắk Lắk) đã thống kê số lượng về những chiếc chóc gốm mang chủ đề Tây Nguyên như sau: Hiện nay có hơn 450 hiện vật, trong đó về chủ đề lễ hội Cồng Chiêng chiếm đa số: khoảng 90 hiện vật, đến chủ đề lễ hội đâm trâu: khoảng 70 hiện vật; chủ đề săn bắn thú rừng hươu nai: 40 hiện vật; chủ đề về đời sống người Tây Nguyên (cảnh cùng ngồi cầm tẩu hút thuốc, uống rượu cần bên nhà rông,...): khoảng 35 hiện vật; chủ đề lễ hội đua Voi: có 10 hiện vật; chủ đề đánh đàn T’Rưng: có 2 hiện vật; chủ đề giã gạo: có 25 hiện vật, chủ đề lên nương rẫy: có 8 hiện vật. Ngoài ra, chủ đề Tây Nguyên trên gốm Biên Hoà được làm ở Trường Mỹ Nghệ Biên Hoà, thì còn được sản xuất ở các lò gốm bên ngoài như: Dana, Dona, Saga, Tân Vạn, Trần Minh Đạo, đồ của trường Mỹ Nghệ Biên Hoà khá hiếm: có 8 hiện vật; Lò Trần Minh Đạo: có 5 hiện vật; Lò gốm Tân Vạn: có nhiều nhất hơn 90 hiện vật; Lò Saga: có 45 hiện vật, Lò Dona và Dana: có 80 hiện vật. Đặc biệt, số lượng hiện vật kể trên chủ yếu tập trung ở Ngôi Nhà Chóc Đại Ngàn của NST Võ Minh Luân (hơn 400 hiện vật), số còn lại ở các NST Nguyễn Từ Xuyên (15 hiện vật); NST Đặng Quốc Huy (5 hiện vật), Nguyễn Ngọc Thành (10 hiện vật), Phạm Văn Sỹ (5 hiện vật) và Bảo tàng tỉnh Đắk Lắk (8 hiện vật).

2.3. *Các chủ đề Tây Nguyên trên gốm Biên Hoà*

Như đã nói ở trên, chủ đề Tây Nguyên trên dòng gốm Biên Hoà rất phong phú, cũng như tạo được nét độc đáo, hấp dẫn về loại hình của sản phẩm. Nhưng ở bài này, tác giả chỉ đề cập đến vài chủ đề điển hình, tâm đắc nhất trên những chiếc chóc gốm Biên Hoà (có số lượng nhiều) trong

những chủ đề Tây Nguyên (đã nêu ở phần 2.2).

- Về chủ đề săn bắn thú rừng hươu - nai: là chủ đề được tái hiện hầu như đầy đủ những hoạt cảnh trong đời sống người Tây Nguyên, sau mỗi lần thu hoạch được “chiến lợi phẩm” là cả buôn làng tập trung quây quần tổ chức ăn - uống, trò chuyện vui vẻ với nhau, nhằm thể hiện tính tổ chức cộng đồng rất cao. Mô tả chiếc chóc có cổ thẳng lên loe nhẹ phía trên miệng tròn; thân chóc phía trên phình to, phía dưới thu hẹp lại; đáy bằng, trên vai có 4 tai (vấu hoặc quai); kích thước cao 60cm; hoạ tiết hoa văn rất tinh xảo, thể hiện qua 4 tầng hoa văn, mỗi tầng thể hiện một màu sắc chủ đạo tạo được điểm nhánh trên gồm (có màu men xanh lá cây, xanh nước biển, cam, trắng, vàng tươi, vàng nhạt, đen phía dưới cổ chóc có biểu tượng 4 con dơi màu chủ đạo cam đất và đen; khung cảnh săn bắn hươu - nai đã tái hiện qua hình ảnh 2 chàng trai khoẻ mạnh đang khiêng một con nai vừa mới thu hoạch được; cạnh bên là 1 chàng trai cùng vợ con quây quần bên chóc rượu cần, cảnh sinh hoạt của họ diễn ra giữa khoảng đất trống (nơi sinh hoạt của cộng đồng) trước sân những ngôi nhà Rông biểu tượng đặc trưng của các tộc người Tây Nguyên (như Gia Rai, Ba Na ở phía Bắc Tây Nguyên); có một cây cổ thụ tán lá sum suê rợp bóng mát cả khoảng sân; phong cảnh hai bên là những núi non hùng vĩ, cỏ cây, hoa lá mọc xung quanh tạo vẻ đẹp mộc mạc, gần gũi, bình dị của dân làng nơi đây. Trên mỗi nhân vật đều khoắc lên những trang phục thân thuộc của đồng bào Tây Nguyên, các nghệ nhân tinh tế khi có sự kết hợp màu sắc rất hài hoà, chủ đạo vẫn là màu xanh, đàn ông, con trai mang khố - áo sát nách, phụ nữ mang đồ bộ theo trang phục truyền thống, trên đầu đều quấn khăn, còn em bé đội mũ được mẹ đội sau lưng rất gọn nhẹ.

- Một chủ đề đáng chú ý trên những chiếc chóc gốm Biên Hoà, còn thể hiện ở “Lễ hội đâm trâu” được tái hiện lại hình ảnh chú trâu đen to, trên lỗ mũi bị xâu dây thừng buộc chặt vào cây nêu - “cây Kơ nia” (biểu tượng không thể thiếu trong lễ hội đâm trâu) trước sân nhà Rông; có hai thanh niên trai tráng, một người cầm giáo (cây đâm trâu) đứng tư thế đưa cây nhắm vào cổ của con trâu và 2 thanh niên cầm dây thừng ra sức kéo để tạo đà cho chàng trai khoẻ mạnh kia cầm giáo nhắm trúng hướng chú trâu; 1 chàng trai cầm chiêng làm theo nghi thức lễ hội; đứng phía sau là một cô sơn nữ mang gùi, tay cầm cây gậy chống xuống đất, trang phục là sự kết hợp màu xanh, vàng, nâu, hồng và nhiều sắc màu khác của núi rừng Tây Nguyên, trông thật tinh tế và ấn tượng; 1 phụ nữ khác đứng đợi con chi đóng khố như để cổ vũ, động viên các chàng trai đang thực hành nghi lễ; Phong cảnh hai bên có cây xanh, hoa cỏ xanh tươi, dãy núi cao xanh ngút ngàn, cạnh bên là những ngôi nhà Rông rất thân quen của người đồng bào Tây Nguyên. Chiếc chóc này cũng có màu sắc, hoạ tiết hầu như đầy đủ những màu sắc chủ đạo của gốm Biên Hoà; kích thước cao 60cm, vành miệng dày tròn, cổ chóc có biểu tượng 4 con dơi màu sắc tương tự chiếc chóc về “tích săn bắn thú rừng hươu - nai”; có 4 tai chóc có màu vàng nhạt, và được thể hiện qua 4 tầng hoa văn rõ nét.

- Đặc biệt, khi nói đến văn hoá Tây Nguyên, không thể không nhắc đến “Lễ hội Cồng Chiêng” nên các nghệ nhân năm xưa không dễ dàng bỏ qua chủ đề này, cồng chiêng đối với đồng bào Tây Nguyên như là linh hồn “sống” và điều đó đã được cả thế giới - tổ chức UNESCO công nhận “Không gian văn hoá cồng chiêng Tây Nguyên” là một loại hình di sản văn hoá phi vật thể (2005). Minh chứng ấy được các nghệ nhân thể hiện trên những chiếc chóc gốm Biên Hoà đang lưu giữ trong xã hội ngày nay. Khi nhìn vào hiện vật, chúng ta như được

thả hồn vào quá khứ, ngắm nhìn một không gian văn hoá công chiêng tái hiện trên đó, lễ hội diễn ra rất nhộn nhịp, những hoạ tiết “vẽ” rất đường nét với nhiều màu men đặc trưng của dòng gốm như: màu men ta đá đỏ, trắng ta; tích người là hình ảnh các chàng trai khoẻ khoắn trên tay cầm công - chiêng, mang khó - có người ở trần nhưng cũng có người mang áo, được nghệ nhân làm gốm bố trí sắp xếp đi theo vòng tròn; quan sát kỹ thì trên các lỗ tai của họ có đeo bông tai tròn; ở giữa là chiếc chóc rượu cần (có hai cần hút rượu uống); kích thước chóc cao khoảng 35cm, đáy bằng, miệng tròn, thân bụng to, mang tính nghệ thuật cao.

Hay ở một chiếc chóc khác cũng mô tả về Lễ hội công chiêng nhưng ở sản phẩm này, màu sắc, hoa văn trên gốm khá đa dạng hay những hoạt cảnh diễn ra xung quanh lễ hội cũng phong phú hơn. Mô tả chóc có miệng tròn túm lại; thân chóc phía trên phình to, phía dưới thu hẹp lại; đáy bằng, trên vai thân của chóc có 4 tai; kích thước cao 60cm; màu men xanh da trời chủ đạo, các màu còn lại như cam, xanh lá, đen, vàng, tím... hầu như đầy đủ các màu của gốm Biên Hòa; cổ chóc có biểu tượng 4 con dơi - màu chủ đạo cam đất, vàng; hoạ tiết rất tinh xảo, thể hiện qua 5 tầng hoa văn; tích người có 7 người: chàng trai đang thực hiện nghi thức đánh chiêng - sóng đôi đi cùng là cô sơn nữ có mái tóc đen xoã dài, tay múa quạt, từng bước chân nhảy múa theo làn điệu của tiếng công chiêng, có thể thấy cặp đôi phối hợp với nhau rất ăn ý; bên cạnh là 1 cô gái mang gùi đựng hoa quả bước tới chỗ chàng trai đang ngồi thưởng thức rượu cần; 2 chàng trai kia đang khiêng một con nai vừa mới thu hoạch được, sau lưng mang gùi đựng dụng cụ săn bắn; chàng trai còn lại cầm bình hồ lô, miệng ngậm vòi hút. Tất cả những nhân vật mô tả trên chiếc chóc gốm (gái - trai) đều mang trang phục truyền thống, phối màu sắc rất sống động và

được tạo nét riêng cho trang phục của người đồng bào Tây Nguyên.

Tóm lại, trên mỗi chủ đề của gốm Biên Hoà đều thể hiện những nét chung về màu men đa sắc, các nghệ nhân rất tinh ý khi phối các màu men với các ngữ cảnh của từng lễ hội hay những sự tích, hoạt động trong nếp sống văn hoá đời thường của đồng bào Tây Nguyên, đều có hồn và mang tính nghệ thuật cao. Qua quan sát nhận thấy, trên mỗi chiếc chóc gốm Biên Hoà đều mang đậm những dấu ấn riêng của văn hoá Tây Nguyên và điều đặc biệt ở mỗi chủ đề thể hiện trên hiện vật của chóc gốm luôn xuất hiện công chiêng và chóc rượu cần là hai loại hình di sản văn hoá đặc trưng không thể thiếu trong mỗi lễ hội, nghi lễ của người Tây Nguyên. Bên cạnh đó, về trang phục của các nhân vật trong hình vẽ trên mỗi chủ đề đều thể hiện theo hướng chung chung, có sự pha trộn nhiều trang phục của các dân tộc khác nhau. Tuy nhiên vẫn tạo được nét đặc trưng về trang phục của đồng bào. Điều đó cho thấy, những chiếc chóc thể hiện chủ đề Tây Nguyên trên gốm Biên Hoà, ngoài việc có giá trị văn hoá phi vật thể, thì nó cũng vô cùng có giá trị về màu men, kỹ thuật chế tác, độ nung của lò gốm này...đến nay chưa có một lò gốm nào tái bản được nên vấn đề đặt ra hiện nay cần được gìn giữ và phát huy.

3. Một vài nhận xét

Chóc (hay còn gọi ché) là một vật dụng gắn liền với đời sống của người đồng bào dân tộc ở Tây Nguyên. Người dân thường sử dụng chóc để đựng gạo, nước trong cuộc sống hằng ngày; phổ biến nhất là chóc dùng ủ/đựng rượu cần trong các lễ hội để cúng Yang (thần linh theo tín ngưỡng) hay mời đãi khách. Vì vậy, chóc không chỉ có ý nghĩa về đời sống vật chất, mà còn có ý nghĩa tâm linh đối với các dân tộc trên Tây Nguyên.

Gốm Biên Hòa xuất hiện các loại chóc có mô tả chi tiết những hình ảnh về Tây Nguyên từ đời sống văn hóa, đến tập tục tín ngưỡng mà người ta thường gọi là chủ đề Tây Nguyên trên gốm Biên Hoà. Đây cũng là dòng gốm Việt Nam duy nhất thể hiện chủ đề Tây Nguyên, một sự kết hợp rất độc đáo. Tuy đây là dòng gốm ra đời muộn hơn so với những dòng chóc gốm khác như: Gò Sành, Mỹ Thiện Châu Ô, Quảng Đức nhưng giá trị văn hoá của những chiếc chóc gốm Biên Hoà này lại vô cùng to lớn. Đối với đồng bào Tây Nguyên chóc gốm Biên Hoà cũng như những dòng chóc gốm khác họ sử dụng phổ biến, đều có ý nghĩa và xem như là loại tài sản quý báu, giống như công chiêng, chóc là một sản phẩm văn hoá đặc trưng luôn có vai trò quan trọng trong đời sống văn hoá của đồng bào Tây Nguyên.

Theo tác giả Lương Văn Lựu đánh giá: *“Mĩ phẩm² của Trường Mĩ nghệ Biên Hoà được các nhà ngoại giao quốc tế lưu ý và các mĩ thuật gia Âu Á ưa thích nhất là đồ gốm. Dầu có màu sắc nhưng vẫn giản dị đơn sơ, không loè loẹt choá mắt, trầm tĩnh nhu mì, có vẻ đẹp kín đáo dịu dàng, vĩnh viễn thuần túy Á Đông, dung hoà kim cổ. Nhờ vậy mà khi đặt một đồ gốm Biên Hoà vào trong phòng toà nhà, bất kỳ ở địa điểm nào cũng đẹp, càng nhìn càng thấy mĩ phẩm huy hoàng, căn phòng lộng lác, nghĩa là nó không kén chọn một nơi riêng biệt nào để bài trí nó, ở chỗ nào nó cũng vẫn đẹp một cách thùy mị. Do đó mà khách hàng ngày càng quý trọng mĩ phẩm Trường Mĩ nghệ Biên Hoà”*.

Thế nhưng cho đến bây giờ, cũng như những cổ vật khác, song song với công chiêng, vật dụng chóc của Tây Nguyên cũng không tránh khỏi hiện tượng “chảy máu cổ vật”. Vì vậy vấn đề đặt ra hiện nay, cần tiếp tục bảo tồn và phát huy các di sản văn hoá truyền thống như thế nào? Ngoài các nhà nghiên cứu, nhà sưu tầm đang cố gắng lưu

giữ lại những hiện vật quý như chóc gốm Biên Hoà có chủ đề Tây Nguyên, nhưng các hiện vật của họ đa số vẫn chưa được truyền bá rộng rãi đến công chúng chỉ dừng lại ở việc quảng bá riêng lẻ vì sở thích, đam mê của mỗi cá nhân. Do đó, cần sự can thiệp hỗ trợ kịp thời từ phía chính quyền địa phương, nhất là các cơ quan quản lý di sản văn hoá thường xuyên đi sâu, khảo sát thực tế để quản lý các cổ vật một cách hợp lý; vừa nâng cao giá trị di sản, vừa bảo tồn được văn hóa truyền thống qua hiện vật. Đồng thời, cần có hướng giải pháp mở rộng đưa việc tổ chức lễ hội truyền thống lồng ghép với mô hình phát triển du lịch cộng đồng liên quan đến hiện vật chóc gốm Biên Hoà cũng như các dòng chóc gốm khác. Hy vọng qua mô hình quảng bá sản phẩm văn hoá dân tộc, ngày càng có nhiều bạn bè trong và ngoài nước biết đến nhiều hơn về loại hình di sản văn hoá đặc trưng của Tây Nguyên nói riêng và văn hoá Việt Nam nói chung.

Theo thống kê (2017), hiện nay còn khoảng 40 cơ sở lớn nhỏ làm nghề gốm ở Biên Hoà tập trung tại các phường Bửu Long, Tân Vạn, xã Tân Hạnh và Hóa An³. Được biết, các lò sản xuất các mặt gốm mĩ nghệ Biên Hoà chủ yếu theo hướng phục vụ công nghiệp, tức làm theo đơn đặt hàng từ nước ngoài, hay một số đơn đặt hàng trong nước. Ngoài ra, có một số lò gốm nhỏ lẻ làm nhưng số lượng sản xuất ra rất ít. Các sản phẩm phổ biến như: lu, bình, hũ, chén, bát... khá đa dạng và phong phú về màu sắc, kỹ thuật khắc, nung của các nghệ nhân làng gốm vẫn được đánh giá là sản phẩm có tính mĩ thuật cao, tạo sự hấp dẫn, nét độc đáo trên gốm. Nhưng điều đáng tiếc về chủ đề Tây Nguyên trên chóc gốm Biên Hoà, hầu như ở các lò hiện không ai làm, bởi nhu cầu thị trường Tây Nguyên không có hoặc một lý do nào đó, có thể các nghệ nhân giỏi tay nghề năm xưa (các bậc thầy tiền bối) giờ đã không còn hay không có người kế thừa. Do đó, những kỹ thuật chấm men, khắc nung

truyền thống như men ta đá đỏ, trắng ta trên những chiếc chóc gốm Biên Hòa, thể hiện chủ đề Tây Nguyên xưa giờ đây đang có nguy cơ bị mai một, thậm chí không một nơi nào sản xuất ra được.

4. Kết luận

Bên cạnh việc gìn giữ, bảo tồn và phát huy, kế thừa những giá trị di sản văn hoá tốt đẹp của dân tộc, cụ thể giá trị văn hoá của những chiếc chóc gốm Biên Hoà về chủ đề Tây Nguyên, cũng cần có những biện pháp khắc phục những hạn chế, bất cập nói trên. Bởi gốm Biên Hoà, là dòng gốm gần như đầu tiên thể hiện nhiều chủ đề Tây Nguyên trên gốm, điều đó sẽ giúp nét văn hóa Tây Nguyên được lưu dấu lại hàng trăm năm, thậm chí hàng ngàn năm nếu chúng ta biết giữ gìn, bảo tồn và phát huy những hiện vật này. Cho nên hướng tiếp cận đến “Ngôi Nhà Chóc Đại Ngàn” là việc làm mà tác giả rất quan tâm để tìm hiểu, khám phá, bởi nơi đây được xem một trong những địa điểm đang lưu giữ, bảo tồn hàng nghìn hiện vật về văn hóa Tây Nguyên, hình như đầy đủ các chủ đề về Tây Nguyên trên dòng gốm Biên Hoà xưa. Đặc biệt những hiện vật nơi đây, luôn được chủ nhân quý trọng xem như “Báu vật của Tây Nguyên” cần lưu giữ và phát huy.

Thấy rõ tầm quan trọng về giá trị văn hoá truyền thống của đồng bào Tây Nguyên trên những chiếc chóc gốm Biên Hoà tại không gian trưng bày của “Ngôi Nhà Chóc

Đại Ngàn” là thiết thực cần bảo tồn; cần quảng bá rộng rãi để công chúng biết đến nhiều hơn về loại hình di sản mang nét đặc trưng của Tây Nguyên. Năm 2020 địa điểm này, được các lãnh đạo từ cấp Tỉnh đến địa phương (Thành Phố Buôn Ma Thuột, Đắk Lắk) luôn quan tâm hỗ trợ, tìm đến động viên, khuyến khích Nhà sưu tầm trẻ Võ Minh Luân và đã ghi nhận đây là một trong những điểm đến tham quan du lịch, tìm hiểu khám phá về mảng văn hoá đặc sắc Tây Nguyên của tỉnh Đắk Lắk hiện nay. Ông Đặng Gia Duẩn, Phó Giám đốc Sở Văn hóa - Thể thao và Du lịch tỉnh Đắk Lắk (2020) cho biết: “*Chúng tôi đang cố gắng để dịp Lễ hội cà phê Buôn Ma Thuột lần thứ 8, năm 2022 sẽ khai trương điểm du lịch này, trở thành một trong những điểm đến của du khách khi đến với lễ hội cà phê Buôn Ma Thuột và Đắk Lắk những năm sau đó*”.

Qua đó ngày càng khẳng định được thể mạnh, nét độc đáo về chủ đề Tây Nguyên trên gốm Biên Hoà, vừa có giá trị lịch sử - văn hoá của đồng bào Tây Nguyên xưa, vừa đánh giá về trình độ chuyên môn, kỹ thuật chế tác, điêu khắc, đường nét vẽ đồ án hoa văn trên gốm của các nghệ nhân trường Mỹ nghệ Biên Hoà (Đồng Nai). Thực tế đã chứng minh, đến nay dòng gốm Biên Hoà vẫn còn vang danh đang được giới chơi cổ ngoạn trong và ngoài nước rất quan tâm tìm hiểu, khám phá về nó./

Chú thích:

1. “Ngôi Nhà Chóc Đại Ngàn” tại số 10, Hải Triều, Thành phố Buôn Ma Thuột, Đắk Lắk. Do nhà sưu tập trẻ Võ Minh Luân khởi công xây dựng vào năm 2018 đến năm 2020 đưa vào hoạt động đến bây giờ.
2. Trong cuốn “Biên Hoà sử lược” của tác giả Lương Văn Lựu cho biết: “Mĩ phẩm” có nghĩa là sản phẩm đẹp (bây giờ mĩ phẩm thường hiểu là son, phấn, nước hoa...), tr.103.
3. Gốm Biên Hoà, “*Tạp chí Văn hoá - Văn nghệ*”.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Nguyễn Minh Anh, “*Tạp chí Mỹ thuật*”, <http://tapchimythuat.vn/my-thuat-hien-dai-viet-nam/gom-bien-hoa-thoi-balick/> (Truy cập ngày 14/10/2019).

2. Lương Văn Lựu, “Biên Hoà sử lược”, Nxb. Thế giới, Hà Nội, 1960, tr.103.
3. Phan Đình Dũng [và cộng sự], *Gốm Biên Hoà*, Nxb. Tổng hợp Đồng Nai, Đồng Nai, 2005.

CENTRAL HIGHLAND “SYMBOL” ON BIEN HOA CEREMIC JARS

Bui Thi Yen

Summary:

The traditional cultural beauty of the Central Highlands ethnic groups from hunting, festivals, to drinking Can wine (traditionally, people sit around a jar of wine drinking wine using plastic pipes put into the jar)... have been specially drawn by the artisans on ceramic products. This unique feature has created the richness and diversity of "symbols" of the Central Highlands on Bien Hoa ceramics, especially jars. The artifacts are being treasured by collectors who love antiques (in Dak Lak province) respectfully. Unfortunately, today in Bien Hoa (Dong Nai province), pottery kilns no longer produces Bien Hoa ceramic jars with the old "symbols" of the Central Highlands. That is also the reason why the author has surveyed, privately collected, and kept thousands of ceramic artifacts of all kinds, of which the most prominent is the Bien Hoa ceramic line patterned with Central Highland "symbols" at the Dai Ngan (Vast Jungles) Jar House, Buon Ma Thuot city. The article explores and identifies some characteristics of the line of ceramic jars produced in Bien Hoa, showing the "symbols" of daily life and festivals of the people in the Central Highlands.

Keywords: *Bien Hoa ceramic jar, Bien Hoa ceramics, Central Highland "symbols".*